

БОШЛАНҒИЧ ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИГА ИНДИВИДУАЛ ЁНДАШУВНИ ТАДБИҚ ЭТИШ УСУЛЛАРИ

Ҳайдарова Малика Джамшидовна, Юлдашев Баҳодир Нарзуллаевич
Бухора Давлат университети ўқитувчилари, Ўзбекистон
e-mail: mali7313@mail.ru

Аннотация. Ушбу мақолада бошланғич таълим жараёнига индивидуал ёндашувни тадбиқ этиши ҳақида фикр юритилган бўлиб, унда индивидуал ёндашув муаммосига нисбатан назарий қарашларнинг вужудга келиши ва тараққий этиши, бошланғич таълим жараёнида индивидуал ёндашувни тадбиқ этишининг асосий белгилари, стратегиялари баён қилинган.

Таянч сўз ва иборалар: индивидуал ёндашув, индивидуаллаштирилган таълим, табақалаштирилган таълим, ўқув материали, педагогик шакллар, методлар, мустақил иш, топшириқ, ақлий қобилият, қизиқиши.

Резюме. В данной статье рассматривается применение индивидуализированного подхода к процессу начального образования, в котором описывается возникновение и развитие теоретических подходов к проблеме индивидуальных подходов, а также основные особенности и стратегии реализации индивидуализированного подхода к начальному образованию.

Ключевые слова и фразы: индивидуальный подход, индивидуальное обучение, дифференцированное обучение, учебный материал, педагогические формы, методы, самостоятельная работа, задание, умственные способности, интерес.

Annotation. This article discusses the application of an individualized approach to the primary education process, which outlines the emergence and development of theoretical approaches to the problem of individual approaches, and the main features and strategies for implementing an individualized approach to primary education.

Key words and phrases: individual approach, individualized learning, differentiated learning, learning material, pedagogical forms, methods, independent work, task, mental ability, interest.

Бугунги кунда ривожланган мамлакатларнинг нуфузли илмий марказлари: Австрияда ўқувчиларнинг билиш фаолиятини индивидуал ривожлантиришга асосланган дастурлар, Германияда иқтидорли ўқувчиларни ривожлантиришга йўналтирилган “Немис мактаб академияси”, Англия, Франция ва АҚШ каби давлатларда чуқурлаштирилган мактаб ҳамда табақалаштирилган синфларда ўқувчиларнинг билиш фаолиятини ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги ПФ 5712-сонли “Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш

Концепцияси” тўғрисидаги Фармони[1]нинг қабул қилиниши ва у асосида амалга оширилаётган ислохотлар ўқитиш методикасини такомиллаштириш, таълим-тарбия жараёнига индивидуаллаштириш тамойилларини босқичма босқич татбиқ этишни тақозо этмоқда.

Педагогика энциклопедиясида “Индивидуал ёндашув методи – (лот. *individuum* – бўлинмас) педагогик жараёни ўқувчининг индивидуал ўзига хос жиҳатлари (мижози, характери, қобилияти, мойиллиги ва бошқалар)ни эътиборга олган ҳолда амалга ошириш методи” сифатида талқин этилади [2, 311].

Таълимни индивидуаллаштириш – уни ҳар бир ўқувчининг ўз индивидуал хусусиятларига мослаб ташкил этиш демакдир. Индивидуаллаштириш деганда ҳар бир ўқувчининг индивидуал-психологик хусусиятларини ҳисобга оладиган ўқувчилар ўқув-билув фаолиятини бошқариш тизими тушунилади. Таълим жараёнида ўқувчиларнинг индивидуал тайёргарликларини таъминлашда уларнинг лаёқатларини алоҳида эътиборга олиш лозим. Агар ўқувчи ўз тайёргарлиги давомида фаол ҳаракат қилмаса, унинг лаёқати ташқи таъсир ва шароитлар натижасида ўз-ўзидан қобилиятга айланмайди [3, 59].

Бошланғич таълим жараёнига индивидуал ёндашувни татбиқ этиш замонавий таълим тизимини такомиллаштириш йўлларида биридир. Индивидуал ёндашувнинг аҳамияти шундаки, ўқувчи таълим жараёнининг асосий субъекти сифатида ўқитувчи ҳамда ўқув материаллари билан мулоқотга киришади. Бу ўз навбатида, шахснинг ижобий фазилатларини аниқлаш; шахсни мунтазам психологик-педагогик ташхислаш; таълимтарбия жараёнида шахс хусусиятларини ҳисобга олиш; шахс ривожланишини башорат этиш ва бошқаларни қамраб олади.

Индивидуал ёндашув бола руҳиятининг индивидуал хусусиятларини, фан соҳалари ва касб эгаллашга бўлган табиий мойилликларини тўлиқ эътиборга олиш имкониятини таъминлаш имконини беради. Мазкур ёндашув таълим шаклларининг энг қадимийси бўлиб, у қадимги давр ва ўрта асрларда ҳам кенг қўлланилган. Унинг самараси, айниқса, амалий санъат, хунармандчиликда устоз-шогирд таълими тарзида намоён бўлган.

Ҳозирда жаҳон таълим тизимида индивидуаллаштириш ва табақалаштириш тушунчалари кенг қўламда татқиқ этилмоқда. Бундай ёндашув ўзбек халқи таълим тизимида асрлар давомида мавжуд бўлган. Ўтмишда мактабхоналар айниқса, мадрасаларда таълим олувчиларга алоҳида ёндашилган ҳолда, уларнинг қизиқишлари ва интилишларини ҳисобга олиб таълим-тарбия берилган. Ҳар бир таълим олувчининг муайян мавзунини билиш

имкониятлари ва ўзлаштириш даражалари аниқлангандан кейингина унга навбатдаги топшириқ берилган.

Бошланғич таълим жараёнига индивидуал ёндашувни тадбиқ этишда унинг йўллари, усуллари, ўқитиш мароми, ўқувчиларнинг ўзига хос фарқли жиҳатлари, уларнинг ривожланганлик даражалари ва ўқиш лаёқатлари алоҳида ҳисобга олиниши керак.

Бошланғич таълим жараёнига индивидуал ёндашувни тадбиқ этиш куйидаги ҳолатларга кўра амалга оширилади:

– ўқувчилар гуруҳига хос бўлган эмас, балки ҳар бир ўқувчига хос умумий белгилар ҳисобга олинади;

– ўқув жараёни учун муҳим бўлган ўзига хосликларгина таълимни индивидуаллаштириш жараёнида ҳисобга олинади;

– аксарият ҳолларда таълимни индивидуаллаштириш жараёнида ўқувчиларнинг қобилиятлари ва саломатликларига ҳам эътибор қаратилади;

– ўқув жараёнини индивидуаллаштириш қисман амалга оширилади ва у умумий ўқув вазияти билан уйғунлаштирилади.

Бошланғич таълим жараёнида индивидуал ёндашувни тадбиқ этишнинг асосий белгиларини ажратиш муҳим аҳамиятга эга. Ўқув жараёнини индивидуаллаштириш учун ўқувчиларга кўпроқ мустақил топшириқлар бериш лозим. Шу билан бир қаторда, ўқув жараёнини индивидуал ёндашув асосида ташкил этилганда дарснинг таркибий тузилиши ҳам ўзгаради. Индивидуал ёндашувда таълим жараёни олдига бир қатор мақсадлар кўйилади ва бу мақсадларга эришиш учун ўқув машғулоти бир ҳолатдан иккинчи ҳолатга кўчирилади.

Бошланғич таълим жараёнига индивидуал ёндашувни тадбиқ этишда куйидаги талаблар назарда тутилади:

1) Ўқувчилар фаолиятини умумий тарзда ташхисловчи, башоратловчи, таълимий, билим берувчи, ривожлантирувчи, шакллантирувчи, оптималлаштирувчи;

2) Ўқувчиларни ўзига хос тарзда мослаштирувчи, тузатувчи ва ҳ.

Ўқув жараёнини индивидуаллаштириш ва табақалаштиришга оид турлича ёндашувларнинг мавжудлигига қарамасдан, мутахассислар куйидаги талқинга кўпроқ мойиллик билдирадилар:

1) Таълимни индивидуаллаштириш – бу ўқув жараёнини ташкил этиш, унинг йўллари, усуллари, ўқитиш маромини танлашда ўқувчиларнинг ўзига хослиги, уларнинг ривожланганлик даражаси ва ўқиш лаёқатини ҳисобга олиш демакдир.

2) Ўқув жараёнини табақалаштириш – ўқув жараёнини ташкил этишда ўқувчиларни муайян ўзига хос жиҳатларига кўра алоҳида ўқитиш имконини берувчи гуруҳларга ажратиш демакдир.

Ўзбек халқининг тарихий тажрибаларини ўрганиш натижалари шуни кўрсатмоқдаки, ўқитишнинг жамоавий шаклидан кўра ўқув жараёнини индивидуаллаштириш ва табақалаштириш кўп жиҳатдан самаралидир. Шу билан бир қаторда, ўқув жараёнини индивидуаллаштириш ва табақалаштириш бўйича хорижий педагогларнинг назарий ёндашувлари мавжуд ва улар алоҳида аҳамиятга молик. Жумладан, АҚШ таълим тизимида кўлланиладиган барча педагогик шакл ва методлар ўқув жараёнига ўқувчиларнинг ўзига хос хусусияларини ҳисобга олган ҳолда татбиқ этилмоқда.

Ўқув жараёнини индивидуаллаштиришнинг бир қатор стратегиялари мавжуд. Жумладан:

- ўқитишга боғлиқ бўлмаган ҳолда энг кам сонли ўқувчилардан бошлаб бутун гуруҳ аъзоларининг ўзига хосликларини ҳисобга олиш;

- таълимнинг турли вариантларини ишлаб чиқиш, жумладан, ўқувчиларга муайян мавзунини ўргатиш мароми, мақсадлари, методлари, ўқув материаллари, талаб этилган ўзлаштирилганлик даражалари кабиларни кўп вариантларда тақдим этиш;

- таълимда индивидуаллаштиришни қўллаш ўргатиладиган барча ўқув предметлари, уларнинг муайян қисмлари, ўқув курслари, ўқув материаллари ва алоҳида ўқувчиларга нисбатан амалга оширилади. Бунинг натижасида ўқувчиларнинг умумий белгиларига асосланган ҳолда турли гуруҳларни ташкил этиш мумкин [4, 83].

Австрияда ўқувчиларнинг билиш фаолиятини индивидуал ривожлантиришга асосланган дастурларда ўқувчиларнинг ўзига хос лаёқатларига асосланган ҳолда уларнинг мустақил ишларини такомиллаштиришни назарда тутадилар. Индивидуаллик ўқувчиларнинг синфдаги мустақил ишлари, топшириқлар, индивидуаллаштириш эса, ўқув топшириғи ҳар бир ўқувчи учун унинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда алоҳида-алоҳида танланганда вужудга келади.

Англия мактабларида ўқув жараёни табақалаштириш тамойили асосида ташкил этилган. Ўқувчилар бошланғич таълим босқичини ўтагандан кейин уч хил йўналишдаги мактабларга бўлинадилар. Улар: грамматик йўналишдаги мактаблар, замонавий ўрта мактаблар ва техника соҳасидаги ўрта мактаблардир. Бу мактабларнинг ҳар бирига ўқувчилар ақлий қобиятлари ва умумий ривожланиш даражаларига кўра тақсимланадилар.

Бугунги кунга келиб таълим жараёнига бўлга ёндашувлар тубдан ўзгармоқда. Ўқув жараёнига индивидуал ёндашув ўқувчиларнинг ақлий қобилиятлари ва қизиқишларига қараб амалга оширилмоқда. Таълим босқичларининг ҳар бирида ўқув жараёнини индивидуаллаштириш ўзига хос хусусиятларга эга бўлиб, у ўта мураккаб педагогик жараён сифатида тавсифланади. Англия мактабларида икки турдаги индивидуаллаштирилган ўқув жараёни амал қилади:

– ўқувчиларнинг турли гуруҳларига таълим бериш, бунда уларнинг лаёқатига боғлиқ ҳолда турли даражага эга бўлган турлича билимлар тақдим этилади;

– бир қатор ўқув предметлари ва таълим соҳаларидан чуқурлаштирилган билим бериш.

Умуман олганда, ўқув жараёнини индивидуаллаштиришнинг мазкур шакллари қулай бўлиши билан бир қаторда, айрим камчиликларга ҳам эга. Бошланғич таълим жараёнига индивидуал ёндашувни тадбиқ этишда қуйидаги қулайликлар мавжудлиги кузатилди: ўқитиш жараёнида ҳар бир ўқувчининг ўзига хослигини ҳисобга олиш имконияти туғилади; ўқувчиларнинг ўқув-билув жараёнига бўлган қизиқишлари ортади; мустақил ишларнинг аҳамияти ошади; индивидуал топшириқларни бажариш жараёнида ўқувчиларнинг ижодкорлик кўникмалари ривожланади.

Бошланғич таълим жараёнига индивидуал ёндашувни тадбиқ этишда қуйидаги камчиликларнинг мавжудлиги ҳам кўзга ташланади: синф-дарс тизимида ўқитувчининг ҳар бир ўқувчи билан индивидуал шуғулланиш имкониятининг чегараланганлиги; у ёки бу ўқув предметини ўқитиш жараёнида ўқувчиларнинг қизиқишларини ҳисобга олиш натижасида таълим жараёнининг самарадорлигига путур етиши; синфдаги барча ўқувчилар ҳам ўқув материалларини ўзлари мустақил ўзлаштириш имкониятига эга эмасликлари.

Фойдаланилган манбалар

1. Педагогика: энциклопедия. II жилд./ Тузувчилар: Жамоа.- Тошкент: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти. 2015, 368 б.

2. Мақсудов У.Қ. Бошланғич синф ўқувчиларида халқ оғзаки ижоди воситасида ижтимоий фаоллик кўникмаларини ривожлантиришнинг педагогик тизими// Пед. фан. бўйича фалсафа док (PhD).дисс. ... – Наманган, 2021. – 117 б.

3. XM Djamshitovna. The Didactic Potential of Modern Information Technologies in Achieving the Professional Competence of the Future Teacher// International Journal of Culture and Modernity 11, 201-204-бетлар.

4. XM Djamshitovna. Pedagogical Opportunities for Implementing an Individual Approach to the Primary Educational Process// International Journal of Culture and Modernity 11, 192-195-бетлар.

5. Хайдарова М.Д. Способы реализации индивидуального подхода к начальному образованию // European research. № 6(64), 2020. С. 71.

6. Хайдарова М.Д. Роль интеграции в школьном образовании // Педагогика и современность, 2013. № 4. С. 33-36.

7. Хайдарова М.Д. Интеграция уроков технологии с другими предметами // Теория и практика современной науки, 2019. № 5. С. 755-758.

8. Djamshidovna X.M. Mechanisms for implementing an individualized approach to primary education // European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol., 2020. Т. 8. № 1.

9. Хайдарова М.Д., Юлдашев Б. Н., Узбекистан Б. Информационные технологии в трудовом обучении школьников //teacher Namangan region, Norin district school № 40 Uzbekistan, Namangan city training of dialogical speech in the english language, 2019. С. 542.

10. XM Djamshitovna. Pedagogical Opportunities for Implementing an Individual Approach to the Initial Educational Process// European Journal of Life Safety and Stability (2660-9630) 12, 252-255